

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXIII-ik évf. November—December 1888. 6-ik füzet.

PÉTERFI SÁNDOR PAP ÉS EGYHAZI IRÓ ÉLETE.

Egy unitárius pap élete! Mit lehet arról írni!? Kiált fel és kérdezi a világ fontoskodó embere. Egy hasznosan élt, kötelességeit elvégző ember, ha kisebb körben mozog is, tanulságosabb lehet a jók előtt, mint az a magas állású, ki életében csak a nagy fizetést húzta, de a munka, mit elvégzett, sokkal kevesebb volt annál, a mit végrehajthatott volna, de nem tette, tehát csak mulasztásai nagyok.

A munka embere kiemelendő, megbecsülendő ugy kortársai, mint az utódok által. A hivatásának élő például állítható, hogy a mint ő cselekedett, mások is ugy cselekedjenek. A jeles jelesit, mint a nap megit. A lelkes lelkesit. Az érző érezni készit.

Ilyen lelkes és érző ember volt Péterfi Sándor, kinek születési idejét pontosan megállítani nem lehet, mert atyja, ugy látszik, nem anyakönyvezte. Ma is élő testvére nyilatkozata szerint született N.-Kedében 1817. április 7-én. Atyja Péterfi Sándor akkor kedei, később sz.-kereszturi pap; anyja pedig kereszturi Simó Zsuzsánna.

Testvérei voltak: Miklós, előbb kedei, később csekefalvi lelkész, és István, a ki jelenleg is él Kobátfalván. Sándor volt közöttök a legidősebb.

A család Kobátfalváról ered, Udvarhelymegyében, a hol ez idő szerént is vannak Péterfi nevű székely családok.

Péterfi Sándor tanulását a székely-kereszturi unitárius gymnasiumban kezdette 1823-ban; s a kolozsvári főtanodába ment át 1833-ban, és azt 1837-ben végezte. Az érdemsorozati jegyzőkönyvek szerént, mindkét intézetnél, a jobb tanulók közé tartozott.

1837-ben iskolafőnök — senior — lett a székely-kereszturi gymnasiumban. Már ez első hivatalánál kimutatta szervező tehetőségét, életre alóságát. S hogy az ifjuság ismereteit gyarapithassa, látókörét szélesíthesse és mindenek felett értelmét, szívét művelhesse, s a kiszabott tanítási órákon kívül is hasznosan tölthesse az időt, minden órájának leszakaszthassa virágát, létesítette már főnöksége első hónapjaiban az „Olvasó társaságot.”

Ennek alapszabályokat dolgozott. Ötvenen kötelezték magukat, hogy ez önmivelésre szánt társaság szabályait megtartják.

Az „Olvasó társaság“ 1837. október 28-án tartotta első ülését. Péterfi, a céljt fejtegetve, lelkesítő, buzdító beszédet intézett az ifjúsághoz. „Ifjak! szép reményi szülőiteknak és a hazának! Egy nehéz, egy ónsulyu álmot akarok szavaimmal rólatok elüzni — mondá, — és közületek, ha nem mindenedet is, legalább az életrevalókat felébreszteni. Béhunyt szemeket látok s ha nem irtóznátok a szellemi világosságtól, megpróbálom felnyitani.“¹⁾ Elnöknek Nagy Ferencz; főjegyzőnek Péterfi Sándor és aljegyzőnek Albert János választott meg. Péterfi, a társaságot, mint öngyermekét ápolta, gondozta.

Ezután minden Vasárnap és Szerdán ülés tartatott. Felolvastak a Vasárnapi Ujságból, az Athenaeumból egy-egy nevezetesebb cikket. Péterfi, Gessner Idylleiből, fordításait.

Az akkori kolozsvári deákok közül is többeket nyernek meg az új társaság tagjaiképen. Névszerint, ma is élő jeles történészeink Jakab Eleket, Kőváry Lászlót, és egyetemi tanár Berde Áront, a kik, mint levelező tagok szerepelnek. Lelkesítő soraikat, leveleiket a társaság gyűlésein felolvassák, s azok által épülnek, buzdulnak. Mondanom sem kell, hogy e viszony ápolója Péterfi Sándor volt.

Péterfi Sándor itt nem állott meg. Könyvtár létesítéséről gondolkodott, s az ifjúsági könyvtár alapjául Virág Benedek munkáiból egy darabot ajándékozott, és később, papsága idejében is kívánta gyarapítani.

Az innepekre kimenő légátusokat megbizta, hogy a társaságot s annak célját, a vidéken élő derekabb emberekkel igyekezzenek megismertetni és azokat a pártolásra megnyerni. Ez úton többektől kaptak ajándék-könyveket. Már az első iskolai év végén az ifjúsági könyvtárban volt 29 mű, 47 darabban. Imé, a ma kétezer darabot megközelítő és szépen virágzó könyvtár bölcsője! Imé az ember, a ki megeremtette!

1837. mártius 4-én tartott ülésben indítványozza Péterfi Sándor, hogy az olvasó társaság tagjai szerkesszenek egy lapot, s abból minden héten egy fél iv — kéziratban — megjelenjék, a melyben az ifjak irodalmi szárnypróbálgatásaikat tegyék, és meghatároztatott, hogy mártius 11-én meginduljon: „Tavaszi Bimbók“ czim alatt.

¹⁾ Lásd a beszédet „az olvasó társaság irománytára“ czimű könyv 1-ső lapján a sz.-kereszturi gymn. ifjúsági könyvtárában.

Mi adta Péterfinek az eszmét a ma is fennálló lap czime meghatározására nézve; az évszak-e, a melyben megindult a lap, vagy az élet tavaszában lévő munkatársak? Akár ez, akár az, de jól volt választva. Az első szerkesztő Péterfi Sándor volt.

Minden iskolai év elején kidolgozott, tartalmas beszédet tartott az olvasó társaság ülésein, úgy a végén is; munkára, erényes életre serkentve s az elért eredmény felett örömét fejezve ki. Az 1838/9. iskolai év kezdetén az olvasást tárgyalja, mint, a mely formálja az embert, mivelvén értelmét és szívét, s kedvessé teszi a világot előtt, és az a legszebb időtöltés is.¹⁾

E pontok alapján irányezsméket ad az ifjuságnak, s azt mondja a többek között: „könyv nélkül tudós nem volt s nem is lesz. A műveltség akkora, mint az olvasás. Elolvastam egy „Zolyomit“ s láttam és megismertem egy alacson lelkűt álmesterségeivel, s láttam borzadva a gaz élet szomorú végét is. Egy „Abafi“ után megvizsgálom lefolyt napjaim, s erőt érzek magamban megtérni, nagy és dicső tettekre sietni. Olvasám Vörösmartyt, s hallám a „Nézz Árpádra magyar“-t, s egy lélek buzdít legottan, hogy hazám méltó fia lehessen. Bajza vagy Kölcsey magasra ragad stb.“ Ez emelkedett beszédet így végzi: „Rólunk fejedelmek nem gondoskodtak; mi szegény és kevés számú unitáriusok vagyunk, de, ha a jóban egyesülünk, oda emelkedhetünk, hová mások. Mintha hallanám, miként dobog kebletek ifju barátim, várva a pálya kinyitát. Pirulnak arczaítok, fényt, tűz-sugárt látok szemeitekben, s mindezek kiáltanak hozzám, hogy én lángéretű, lelkes és szabad ősök fiainak szólottam. A jövődök meg fogják mutatni, hogy nem csalódtam. Egyesületünk erős legyen mint szikla s arra áldás szálljon.“

Péterfi Sándor 1841. februárban sz.-kereszturi pap lett s az volt 1849. november 19-ig Édes atya helyét foglalta el, a ki 1824-ben lett volt kereszturi pap s nagy munkásságot fejtett ki a templom és toronyépítése körül. E derék apától öröklött ügyszeretettel vette át az ifju pap az ekklézsia dolgait, s a mint N.-ajtai tudós Kovács István írja²⁾: a kész templomot orgonával vágyo t ékesíteni. Ezt szerették volna hallgatói is, de a szükségelt költséget nem látták kiállithatónak. Papjok más reménnyel volt s a kezdetet halogatás nélkül meg akarván tenni, kijelentette nekik: csak azok já-

¹⁾ Lásd, a már említett „irománytár“ 12—14 lapján.

²⁾ Lásd K. Magvető XIV. évf. 2 füz. 89—91 lapjain. A sz.-keresztúri ekklézsia történelméből e részletet, a mely egészen Péterfi Sándorra vonatkozik, jónak láttam átvenni.

muljanak orgona-költség fedezéséhez, kik önkéntesen akarnak és csak annyival, mennyivel kívánnak, kényszerítés senki irányában nem lesz. Senki sem vonakodott és oly összeget tettek össze, mely tekintve számukat és állapotjukat, vallásos buzgóságuknak mindig szép tanujeleként mutatható fel. Csakhogy mindez még nem volt elég.

Az ifju pap most további lépést tett. Segédtanár is levén a közép-tanodában, a tanuló ifjusághoz fordult. Elmondotta nekik, hogy a sz. keresztúri unitárius hitközség egyházi ügye közös hitfelekezeti ügy, annak előmozdításával ez is előmozditatik. Majd tehát, mikor szünidő beálltával hazájokba visszatérnek, beszéljék el otthon, és szülőiket, barátjaikat, ismerőseiket kérjék, hívják fel segítségnyújtásra az orgona ügyében. Az ifjuság lelkesedéssel fogadta a hozzája intézett buzdító szavakat. Megtette hiven, mire felszólítottatott.

A helybeli egyházközség tagjai közül is vállalkozott néhány gyűjtő. S ilyenépen oly tetemes összeg gyűjtetett, melyből nemcsak az orgonakészítés ára, készítő útköltségei kifizettethettek, hanem az orgona tekintetéből a templom falán két új ablak nyittatván és egy új karzat állittatván, ezekre fordított költségek is teljesen fedeztethettek. 1844 ben pedig az orgona rendeltetése helyére felállittatván, Péterfi lelkész dec. 20-án, azon örvendező hívei közt, örvendezve maga is, megtarthatta örömnapi beszédét szent Dávid zsoltáraiból ezen szavakat választván alapul: Dicsérjétek az erős Istent az ő szentséges lakhelyében — az ő nagyságának sokasága szerint — trombiták zengésével, lanttal, hegedűvel és orgonával. Minden lélek dicsérje az ura t. ¹⁾

Egy nagy hiány, melyet a keresztúri hitközség fél százév alatt kárával érezhetett, most még érezhetőbb lón.

Mesteri laktelkét annak idejében oda ajándékozta volt tanoda helyéül s a mestertartás már annálfogva kétessé vált. Az egyházi főtanács ugy akarta biztosítani, hogy a tanoda igazgató-tanára tanítsa a tanodabeli főbb-osztályu ifjakat s egy tőle függő másodtanító az alsóbb osztálybelieket, ki egyszersmind mester legyen a hitközségben, jövedelme a szokott mesteri s azon díjak feleendvén, melyeket tanítványai önként adni fognak. Ezen másodrendü tanítói állomás azonban nem létesült, a hitközség folyvást mester nélkül maradt, s az énekezéséget a végre fogadott deákok vitték.

¹⁾ Lásd Péterfi S. Egyházi szent beszédek, ujf. I köt. 66 lap.

De mióta orgona állott a templomban, orgonálásban gyakorlott egyénről is gondoskodni kellett, és a régóta nélkülözött iskola helyreállításának eszméje felmerülvén, kedvelt lett. De iskolatelek szerzése, iskola, s tanítói lakház építése, tanító fentartása ismét sok költséget igényelt. Honnan venni azt?

A lelkész ismét hiveinél tett kezdeményt szokásos buzditásával, s azok egész buzgósággal megrótták magukat

Azután folyamodott azon módhoz, melyet már oly sikeresnek tapasztalt. Kérő leveleket nyomtatott ki saját költségén, s közbenjárásra az illetők engedelmével, tanuló ifjak küldettek ki 1846-ban és 1847-ben az országba azon unitárius hitközségek s egyesekhez, melyek és kitől segélyezést leginkább remélhettek, s a bizalmat, fáradozásokat siker koronázta. A keresztúri hitközség oly kedvező helyzetbe jött, hogy a papi telek tőzsomszédságában csinos telket vett, azon iskolát s tanítói házat épített szükséges gazdasági építménnyel és orgonálásban jártas iskola-tanítót állított be, természetesen évenkénti jövedelem ígéréssel.⁴

Itt nem állott meg. Az iskola fennállhatását, a tanító fizetését biztosítani kellett. A kinek sok adatott, attól többet is várna k. Ily gondolatok között látogatta meg gyakran homorod-szt.-mártoni, de Keresztúron lakó Biró József nagy birtokost és felügyelő gondnokot. A keresztúri eklézsiá helyzetét, s ennek, a gymnásiummal kapcsolatos fontosságát fejtegetve előtte, mit különben Biró József is jól tudott, kieszközölte, hogy Biró József 1846-ban Sept. 26-án 4000 Rftot hagyott végrendeletileg a sz.-keresztúri eklézsiának iskolai alapképpen, olyformán, hogy annak kamataiból a tanítót fizesse, a ki a gymnasiumban is tanítsa az éneket, és a tőke bizonyos százaléka évenként tőkésítették. Ime a Péterfi Sándor munkásságának eredménye!

1802-ben elégvén a sz.-keresztúri eklézsiának minden irománya, 1803-tól 1841-ig, Péterfi Sándor írta le, a mit megkaphatott. Keresztelési, esketési és temetési anyakönyveket köttetett, s azoknak első lapjára a következőket írta: „alóliirt látván, hogy mi hivatalos keresztelési, esketési és temetési jegyzetek vannak előbbi lelkészeink által iratva, azok közül egy sincs úgy készítve, hogy kézzől-kézre adatva, el ne hányodjanak; elhatároztam újra írni azokat.“ S külön-külön mindeniket leírta 1847-ben.

A keresztúri eklézsiát 1849-ben a csókfalvival cserélte fel, s abban papi állomását irt év nov. 25-én foglalta el s ott volt 1854. június elejéig. Az ötvenes évek elején földméréssel is foglalkozott s

a főbiztos állítása szerint, egész kerületében oly pontosan, szépen és tisztán senki sem dolgozott, mint Péterfi Sándor. ¹⁾ Földmérési munkálataiért kapott 300 frtot.

1854-ben másodszer lett keresztúri pap. Visszavágyott előbbi hiveihez s arra a munkamezőre, a hol oly szép és nagyszerű eredményeket mutatott fel. Ez időben is tanári hivatalt viselt a keresztúri gymnasiumban. Ez állását illetőleg a cs. kir. magas helytartóság 1854. nov. 9-ről 16287 sz. a. azt rendeli az egyházi tanácsnak, hogy Péterfi Sándort mozgítsa el a tanítóságtól és azon tanítói hivatal újabb betöltéséről tegyen tudósítást. E rendeletet az egyházi tanács megfolyamodta, mire a cs. kir. magas helytartóság 1855-ben 22370 sz. a. kegyelmesen megengedte, hogy tanítóságra alkalmaztassék. ²⁾ E kifogás, a kákán is bogot kereső akkori idők szelleméből magyarázható. Vallást és magyarnyelvet tanított, pontosan és jól. Humanus és kötelességét érző tanár volt

Abban az időben a papi és tanári jövedelem együtt is kevésre ment. Elvágott Keresztúrról, különösen népes családja érdekében. 1859-ben áldozó csütörtökön vett végbúcsut sz.-keresztúri hiveitől. Búcsubeszéde alapigéit Ján. év. 14. r. 27. v.-ből vette: Békességet hagyok néktek, amaz én békességemet adom ténéktek. Nem úgy adom, mint a világ adja, ne háborodjék meg szívetek. ³⁾ Meghatóan alkalmazta az áldozói nagy történetet. Sirt ő, mint a hiveit szerető lelki pásztor, de sirtak az őtet szerető hivek is. Az ő elmenetelén nem örvendett a hallgatóság. Élénken emlékezem e kibúcsuzásra.

A következő vasárnapon a Hévízi ekkléziában tartotta beköszönő beszédét I. Sám. 16. r. 5. vből vett ez igék alapján: Én azért jöttem, hogy áldozzam az Urnak; szenteljétek meg ti is magatokat és jertek el velem az áldozatra. ⁴⁾

Hévízen is nagy tere nyílt a munkálkodásra. 1860—1874-ig a felső-fehéri egyházkörnek jegyzői tisztét viselte. 1874-ben esperesi helyettes lett; ⁵⁾ 1875 ben július 30-án tartott köri gyűlésen rendes esperessé választatott, s ezt vitte 1884. július 21-ig; a mikor lemondott.

Községi jegyzője volt Héviz, Datk, Hidegkút és Olt-Bogáthnak

¹⁾ Lásd csókfalvi lelkész Csép Lajosnak 1887. máj. 11-én irt levelét.

²⁾ Lásd az E. K. T. 56—1855 számú leiratát a gymn. levéltárában.

³⁾ Lásd Péterfi S. Egyházi szent beszédek. Ujf. 1 füz. 158—168 lapjain

⁴⁾ Lásd Péterfi S. Egyh. sz. beszédek. Ujf. 1-ső füz. 1—15 lapjain.

⁵⁾ Gálfalvi István ürmösi pap lemondván az esperességről.

1866—1868-ban két és fél évig. A hévizi iskolaszéknek jegyzője 1872. nov. 23-tól 1874. febr. 25-ig. Ekkor elnöknek választatott s azt folytatta 1880. dec. 13 ig. Volt iskolai pénztárnok, sőt postamester is egy darab ideig. ¹⁾)

Hogy egyházkörében a felekezeti iskolák községivé lettek, abban ő volt az egyik legfőbb tényező. „Hévizen az a szép, magas hegyre épített iskolaház, mely a homoródi vasúti állomástól A.-Rákosra utazónak mindig szemébe tűnhetik, a Péterfi nevét és emléket dicséri, mert annak létesítése egyedül az ő érdeme.“ ²⁾)

Sok águ munkásság, tevékenység! Péterfi a munkaembere volt a szónak nem divatos, de a valódi értelmében.

És már most, hivataltársa az utóbbi időkben, és esperes utódja Török Áronnak már említett jegyzetei nyomán, lássuk jegyzői és esperesi működését. „Péterfi, mint jegyző, egyike volt azoknak, kik a Jegyzőkönyvbe szellemet öntöttek. Jegyzőkönyveit gyönyörűség olvasni. Látszott rajtuk az irodalmi ész és kéz. Tárgyalás közben keveset beszélt, s midőn a tárgyalásról, annak folyama alatt megirta a jegyzőkönyvet, rendesen belenyugodott mindenki; oly találóan tudta összehozni a különböző nézeteket.

Mint papi törvényszéki jegyző igen sokszor olvasott fel jegyzőkönyveket, melyeket a felek megilletődéssel hallgattak s az ítéleten megnyugodtak.

De gyönyörűség olvasni jegyzőkönyveit azon kiváló szép írásért is, mely a maga nemében ritkította páriját; oly kerek, gömbölyű betűk, hogy szivesebben olvasta az ember, mint a nyomtatást.

Mint esperes kiváló pontos volt mindenféle hivatalos ügyeiben. Nagy dolgának kellett lennie, ha az nap nem válaszolt bármiféle levélre, mi hozzá érkezett. Mint az egyházkör első hivatalnoka, természetesen, sokszor kellett ítéletet hoznia belső emberek közötti viszályos ügyekben, ekklézsiák között fennforgó kérdésekben. A békeség embere lévén, mindenütt igyekezett békességet csinálni a felek között; s ha ez nem sikerült, különben szelid természete egészen megváltozott, s rendkívüli haraggal és szemrehányással illette az illetőt. Ő. a vele történt méltatlanságot inkább eltűrte, de ha más láttott méltatlanul bántalmazni, azért egészen elfogta őt a szent harag.“

Mit gondol a t. olvasó, rendes lelkeszi teendői, u. m. kereszte-

¹⁾ Ez adatokat hévizi jelenlegi lelkész Osváth Gábortól kaptam.

²⁾ Török Áron esperesnek, mint Péterfi esperes utódjának, Péterfit illető jegyzeteiből 1888. jun. 25-ről.

lés, esketés, temetés, prédikálás, továbbá tanári, jegyzői s esperesi és más közhivatala, teljesen igénybe vették-e idejét? Nem! Ő azon kor kezdetén született, a melyben a szabad eszmék kezdték mozgatni az elméket, s ifjusága arra az időre esett, mely átmenet a régi Magyarországból az új Magyarországba; a midőn nemzetünk, a legnagyobb magyar, Széchenyi István szavaira fölébredve, magához jöve mély álmából, a haladás ösvényére lépett minden téren.

Irj, tégy, csatázz, kinek mint adák az Istenek! Követni kívánta ezt. Tanult folytonosan. Magyar-, latin-, németnyelven megjelent művekből, az életből és a tapasztalásból merítette az ismereteket. Kidolgozott beszéddel ment mindig a szószékbe.

A korondi zsinaton, mint ifju pap, 1841. aug. 23-án d. u. ez igék alapján prédikált: jó minékünk itt laknunk¹⁾. Főpontjai voltak e beszédnek: ebben a világban; ebben a hazában, ebben az anyaszentegyházban. A beszéd köztetszést nyert a hallgatóság előtt s az ifju pap figyelmet keltett maga iránt. A hallgatóság között volt Kriza János is, akkor kolozsvári pap, a ki felismervén a tehetséget, biztatni kezdte Péterfit, hogy írja ugy beszédeit, hogy később kilehessen adni belőlök. „Péterfiben a lelkébe lökött szikra lángot vetett, ő a tanácsot megfogadta, tanult s gondnal és szépen irt, ugy és oly beszédeket, hogy a nép előtt elmondhatók legyenek. . . , Műveit hosszasan Stein János könyvtáros vette meg potom áron s csinált velök igen jó üzletet; tudom — írja Jakab Elek — mert én is voltam egy ideig közbenjáró közöttök, láttam, mily soványon jutalmazta a szorgalmas irót.“²⁾

1876. ápril 3-án írja Jakab Eleknek: „Kriza adta nekem az első eszmét; nélküle soha meggondolni se mertem volna, hogy íróvá legyek; ő buzdított, mert egyébként elcsüggedtem volna. Szivesz - vainak bátorító hatása alatt irtam s tettem mindazt, a mi kevés szépre és jóra Isten munkáimmal rásegített; ő volt, a míg élt, a kitől sok nyomoruságim közt a vigasztaló és erősítő szent lelket vettem.“

A pezsgő kor szelleme és Kriza János buzdítása Péterfi Sándor talentumait forgalomba hozta. Kriza figyelme, nógatása nagyban fokozta munkásságát. Irt, papsága kezdetétől, amaz utolsó órájáig. Csókfalvi pap korában: „Köznép előtt tartott egyházi szent

¹⁾ Máté ev. 17 r. 4 v.

²⁾ Lásd Kriza J. életét Jakab E.-től K. Magv. XIII. évf. 2 füz. 91 lap.

beszéddek“¹⁾ czim alatt 1 füzetet. Hasonlóan e czim alatt keresztúri másodszeri papsága idejében két füzetet és egy füzet: „Temetési szent beszéddek.“²⁾ Ezek 1853—1856-ig jelentek meg, s azután 1862—1870 ig 2-ik javított és bővített kiadást értek.

Műveit használták és használják unitárius és nem unitárius papok egyaránt az egész hazában. A kelendőség még nagyobb munkásságra ösztönözte. Hévízi papsága idejében 1863—1881-ig: „Egyházi szent beszéddek, melyeket különféle alkalomra írt és mondott“³⁾ 8 kötet jelent meg tőle. Ez új folyamban előimák is vannak. A Keresztény Magvetőben is jelent meg négy beszéde.⁴⁾

Az új folyamat erdélyi unitárius püspök főt. Kriza Jánosnak következő szavakkal ajánlja: „ki mint ama jó pásztor, ismeri az övéit, s engemet is megismert, felkeresett s azt cselekedte, hogy biztató és buzdító szavaira szent lelket vettem, s mint egyházi író felléptem, s ezzel az irodalom tágas szép mezejére, mintegy jobb kezével fogva, bévezérlett; legyen e művem hálateljes örök tisztelettel jeléül ajánlva.“

E kötet előszavában a többek között azt írja: „Távol legyen azonban, mintha azzal hizelegnék magamnak, hogy mindaz tökéletes,

¹⁾ Péterfi Sándor, Köznép előtt tartott egyházi szent beszéddek. 3 füz. n. 8° 3 frt. 60 kr.

I. füzet: január első napjától május első vasárnapjáig. (22 egyh. beszéd.)
2-ik javított bővített kiadás. 1862. (152 lap.)

II. füzet. Máj. első vasárnapjától Sept. első vasárnapjáig. (26 egyh. b.)
2-ik jav. és bőv. kiadás. 1867. (167 lap.)

III. füz. Sept. első vasárnapjától az év utolsó vasárnapjáig. (27 egyh. b.)
2-ik jav. és bőv. kiadás. 1869. (176 lap.)

²⁾ Temetési szent beszéddek. 2-ik jav. és bőv. kiadás. 1870. (159 lap) n. 8°. 1 frt.

³⁾ Egyházi szent beszéddek, melyeket különféle alkalomra írt. 8 köt. n. 8°. 8 frt.

I. kötet új folyam 19 egyházi beszéd 1863. (VI. 168 lap.)

II. „ „ „ 23 „ „ 1865. (152 lap.)

III. „ „ „ 22 „ „ 1866. (136 lap.)

IV. „ „ „ 22 „ „ 1866. (160 lap.)

V. „ „ „ 22 „ „ 1873. (151 lap.)

VI. „ „ „ 23 „ „ 1875. (160 lap.)

VII. „ „ „ 20 „ „ 1875. (131 lap.)

VIII. „ „ „ 26 „ „ 1881. (184 lap.) Ez utolsó

Székely-Udvarhelyen jelent meg. Török Áron esperes adta ki.

A többi kötetet mind Stein János adta ki.

⁴⁾ Lásd K. Magvető IV. VI. XIX. és XX. köteteit.

a mit adok; én a tökéletestől távol járok; én csak annyit akartam, hogy addig is, míg egy tökéletesebbre az idő eljőne, ott legyek én is egy jobb kor útinak egyengetői között. Jól tudom ugyanis, hogy sokan vannak, kiknek még több talentumok is van, de ha magukat fentartani akarják, az élet anyagi bajaival és nem eszmék testesítésével foglalkoznak, s mi jó ilyenkor, ha van mégis valaki, a ki irt s könyvet nyújt, a melyben a szólásra hivatott megtalálja azt, a mit mondani szeretne.

Ily gondolatok közt adom egyházi beszédeim ez újabb folytatását a t. olvasó kezébe. Adom a legtisztább keresztényi szándékkal, felülemelkedve minden felekezetes kinézéseken; adom szolgatársamnak bármelyik egyházban, mint az Úrban kedves atyámfiának; adom szeretett nemzetem népéért, mint testvéreimért, kiknek értelmi és erkölcsi épületében áll, hitem szerint, a boldogabb jövő, melyre sohajtnak, és a melyért, hogy eljőjön, nemcsak imádkozni, de minden kitelhetőt meg is tenni, életem feladatának választottam.“

Beszédei nagy része közönséges vasárnapi és különféle alkalmi. Karácsoni, husvétii és pünkösztii 34. Temetési pedig 24. A 12 kötetben van összesen 276 beszéd, 218 elő-, és 2 utóima. Ezeket mutatta fel Péterfi Sándor, mint egyházi író, 44 évig tartó papsága idejéből.

Egyházi beszédei nem hosszadalmasok. Irályuk szabatos, világos, egyszerű. Nem traktálja hiveit régi historiákkal, dogmával stb. Ment a politikai kérdések fejtegetésétől. Ott van beszédeiben hallgatóival a természeti, erkölcsi, lelki világ minden jelenségeinél. A tiszta keresztény morált, hivei lelki szükségzeit, földi boldogulhatását illető kérdéseket fejtegetett. Gazdag bibliai ismeretekben, s mester azoknak felhasználásában, idézésében. Az évszakjai s azokban a nép különféle munkálkodása adják igen gyakran a tárgyat, s arról oly meggyőzően beszél, gondolat és szerkesztést illetőleg oly összhangzó, kerek, bevégzett és tanulságos előadást tart, hogy nemcsak a köznép, de mivel hallgatók is élvezik. Minden beszédén veres fonalként húzódik keresztül az isteni gondviselés hirdetése. „A ki bölcs valóban — mondja egy beszédében — annak élő hite s ingatlan reménye van Istenben. Ha múlt napjaira néz, nem feledi azokban az isteni gondviselés munkáit; ha a jövőre gondol, erőt vesz. nézván az egekre s hitének aranylánczával ragaszkodik az Úrhoz, kinek akarátja leszen meg mind a mennyen, mind a földön“¹⁾.

¹⁾ Lásd köznép előtt tartott beszédei III-ik füz. 145 lapján.

Minden alkalomról, eseményről, tárgyról, a melyek az életben előjöhethetnek, a csapásról, szerencséről, örömről, bánatról stb. értekeznek. A szülői tiszteletet tárgyalva: „sok gyermek el meri mondani, — írja —, hogy atyjának és anyjának nem sokat hálálhat, mert azok a nyomoruságos életnél egyebet nem hagytak neki; de én azt mondom, hogy ha az életnél és ép kéz-lábnál egyebet nem nyertél volna is, mégis oly sokkal vagy nekik adós, hogy azt soha eléggé meg nem hálálhatod.“¹⁾ Az ily egyszerű, de mégis sokat mondó s minden rendű és rangu ember által megérthető kifejezésekben gazdagok az ő beszédei

Tanit a házasság életéről. Melyik házassággal épül a ház kőszál alapra? Az árviz ellen mi erősíti meg a házat? ²⁾ Mi az árviz, mely a házat megkíséríti? A házastársak háborgása. A társak henyesége. A hitetlenség. Mi tartja meg a házat az árviz ellen? A párok hűsége. A munkásság. Az Istenben való bizodalom. A hitre gondolás. E beszéd iránya, kivitele páratlan. Minden templomban, minden hónapban el kellene mondani és addig ismételni, a míg annak meg lenne a jó eredménye az alsóbb, sőt a felsőbb körökben is.

Az új folyam 2-ik fűzetében a nevek értelmezésével foglalkozik egy beszédében, s azt magyaráztatja, hogy a kinek valamely jeles ember nevét adják, annak igyekeznie kell, hogy úgy éljen, mint az élt: „mert a történelmi nagy nevek nagy erények emlékei. Az ember pedig, ki még nem használt se nemzetének, sem az emberiségnek, úgy áll a maga csekélységében nagy nevével, mintha egy szalmás kunyhóra valamelyik hires palota nevét ruháznók.“ Lehetetlen minden beszédéről külön megemlékezni, jóllehet mindegyik megérdemelné.

Beszédei eredetiek, nem fordítások, vagy átdolgozások. Éppen egyúel láttam, az új folyam I. köt. 28—38 lapjain: „a mennyországot a földön kell keresnünk,“ a melynek eszméjét Salzmann „Der Himmel auf Erden“ czimü nagy művéből vette.

Nem ostorozta hallgatóit folytonosan, a jelenlévők buzgóságát ápolta. Az Istenházát gyakorlók iránti tiszteletet: ohasem nyomta el nála a távollévők miatti kifakadás. Az erényt szerette, a bünt utálta. Eunek hű tüköre minden beszéde.

Nem sértegette a más felekezetbelieket. A maga vallása tanait

¹⁾ Lásd köznép előtt tartott beszédei I-ső fűz. 22—28 lapjain.

²⁾ „ „ „ „ „ „ „ 41—47 lapjain.

tisztán tanította, hirdette, a másokét tisztelte. Szeme a saját korának szükségleteit látta, könyveiben azokat tárgyalta.

Majd egy jövő százév embere, ki az elmúlt időkben élők munkásságait kutatja, erényeit vizsgálja, az fogja méltólag megismerni azt, a mit én most nem láthattam, nem tudhattam. Tulszárnyalhatják őt a jövő kor egyházi írói; magasabb irányu, mélyebb fejtegetésű egyházi beszédek tarthatnak; kutathatják az Isten mélységes dolgait nagyszabásu művekben; vitathatják a különböző hitfelfogásban élőket egymástól elválasztó hitcikkeket, s kereshetik az utat arra, hogy egy akol és egy pásztor legyen; de Péterfinék, Istenben való rendithetlen hitét, s az emberiség boldogulhatásáért tett önzetlen munkálkodását, az emberek iránti szeretetét, nem tagadhatják el.

Péterfi, barna, nyílt képü, középtermetü férfi, jó katedrális alak volt; mint szónok nem utánzott senkit. Hangja tiszta, érthető; előadása természetes; művésziességnek nem mondható. Nem lármázott a szószerkben. A tárgy, az eszme, melyet fejtegetett, uralkodott előadásán. A lelkekbe kívánt hatni, az akaratot az évangelium felé indítani.

Hogy miként készítette beszédjeit, szóljanak erről esperes utódja már említett adatai: „Péterfi beteges ember volt, kit hosszú időn keresztül aranyér kinezott; a sok üő munkában kapta. Később álló író-asztal mellett dolgozott. Beszédeit előbb megvázolta, azután fogott kidolgozásához, s ritka eset volt, midőn Bibliába, vagy más könyvbe kellett néznie; akk. ra ismerete volt, mely elég volt arra, hogy egyházi beszédet írjon — mint mondani szokták — könyv nélkül. Művét sokszor, meg sokszor átolvasta, s többször letisztázta, a mig sajtó alá bocsátotta. Nem lehet csak egy gondolatban biztosan megállapodni — mondá sokszor —, s ha valaki tanácsot adna egy-egy vajadásomban, végtelen jól esnék. Erős bírāja volt magának s ez eredményezte azt, hogy beszédeit, különösen kezdetben, kapva-kapta a lelkész világ.

Némelyek azzal vádolták, hogy pénzért ír. Igaz, hogy reá volt szorulva beszédeinek árára, de nem ez ösztönözte egyházi beszédeinek a kiadására; példa erre az, hogy utolsó éveiben írt beszédeiből oly csekély összeg jutott neki, mennyi a papir és tinta árát is alig fizette ki. Ha már megvan — mondotta — ne rejtsük a véka alá. Tudom — folytatta — hogy az egyházi beszédiró dalomban engem tulszárnyaltak, de ugy jó nekem, hogy a kik eddigi beszédeimet használták, azok, ezeket sem fogják megvetni.

Rendkívül örvendett, ha mások egyházi beszédeit olvasta, s azokban új, szép eszméket látott; így, ha egy jó füzet beszédet megkapott, hagyta a magáét s éven át mind elmondotta hallgatóinak.

Nem pénzért irt, mutathatja az, hogy minden ekklezsiában, mennyi mulasztást hozott helyre; azt pedig, az önhasznát leső ember, nem teszi. Neki a munka nagyobb gyönyörűséget okozott, mint az azzal járható anyagi haszon. A haszon, ha lett volna is, csak másodrendű volt nála. Tudta ő azt, hogy magyar író, s éppen egyházi író, nem igen gazdagodott meg a tolla után.

Ő egész életében szegénységgel küzdött. Azt mondja beszédei előszavában: jól tudom, hogy sokan vannak, kiknek még több talentumok is van, de ha magukat fentartani akarják, az élet anyagi bajaival és nem eszmék testesítésével foglalkoznak. Péterfi az eszmék testesítésével foglalkozott, s az ő helyzetét nem ismerő, ebből könnyen az következtetheti, hogy anyagi gondokkal nem küzdött. Hej pedig nagyon is küzdött!!!

Ez állapot a kőznapi lelket elszokta csüggeszteni, munkakedvét elvenni. Ő nem csüggedett el, kedve nem veszett el. Ő a maga gyönyörűségére, kiadója anyagi és paptársai szellemi hasznára dolgozott. Lelke bele merült gondolataiba; úgy érezte jól magát, ha irt, alkotott. Ez volt az ő világa! Ennek hódolt, ez bilincselte le egész valóját. Ekkor nem érezte az anyagi bajokat s ide menekült mindig, ha inség, bánat érte. Vigasztalni, tanácsolni másokat, irtani a gyomot, a dudvát, munkálni az évangélium mezején, ez volt egész szenvedélye és a saját bajainak enyhítője.

Munkássága által az unitárius papság fénye, büszkesége lehet. Az egyházi irodalom terén ily nagy tevékenység, különösen a gyakorlati téren, páratlan.

Azokban az ekklezsiákban, a melyekben ő szolgált, örök emlékü alkotásai vannak. Büszkék lehetnek abban a tudatban, hogy Péterfi Sándor az évék is volt; valamint a papok is, kik utódai lettek, kegyelettel és nagy tisztelettel emlékezhetnek meg mindig arról, hogy azon szószerkből, a melyből most ők hirdetik, vagy hirdetendik Isten igéit, egykor nagy elődjök Péterfi Sándor is hirdette. Az ő szolgálatának idő zaka termékenyítőleg kell hogy hasson a jövő időkre is. Mint kell egy papnak élni megmutatta.

Péterfi nyelvészkedett is. „Ezelőtt néhány évvel — írja — Török Áron esperes — mutatott nekem egy nyelvészeti munkát, melyből sokat irt volt már. Az erdélyi helynevek származását tárgyalta

benne. Kár lenne, ha e kézirati munka elkallódnék; ugy azon könyvnek is, a melyet a báró Eötvös József minisztersége idejében kiadott népiskolai tanterv mellé útasításul irt, még pedig kiváló szakértelemmel.

A felső fehérmegyei iskolatanácsnak, az egyházkör részéről, ő volt egész végig — a míg az meg nem szüntettetett — tagja. Helyes észrevételei a tanácskozásokban feltünővé tették Péterfit úgy, hogy ott is, mint szakembert ismerték el.⁴

Népmesék gyűjtésével is foglalkozott s azokat felhasználás végett átadta Kriza Jánosnak. ¹⁾

Más anyagi viszonyok között még több és más nemű munkáságot is tudott volna kifejtteni az irodalom mezején. Lett volna hozzá tehetsége, de korlátolta izolált helyzete is. Nem tartozott azon szerencsések közé, a kiket a hirnév könnyen szárnyára kap, s az összeköttetés nagy emberré teszi olcsón, fáradság nélkül is.

Papi pályáját 1885-ben végezte bé Hévizen s ekkor hiveitől, mielőtt elgyengültsége miatt nyugalomba lépett volna, a szószékből bucsút vett. 44 évi szolgálatából 25 évet töltött ez ekkleziában; 14-et két izben Sz.-Keresztúron és 5 évet Csókfalván. Búcsú beszéde alapigéit a 116-ik zsoltár 7 és 8 verseiből vette: Térj meg én lelkem a te nyugalomadba, mert az ur jót tett én velem; mivel hogy megszabadítá lelkemet a haláltól, szemeimet a könyhullatástól, lábaimat az eséstől. ²⁾

E beszédében eredeti, nem mindennapi felfogással él. E kérdésre kíván felelni: Mikor temeti egy kibúcsuzó pap önmagát a legtisztességesebben? Mikor a szent leczke szavait jó lélekkel elmondhatja. És Péterfi Sándor méltán elmondhatta. Legyen e beszédéből megemlitve a következő részlet: „Midőn ma papi pályám véghatáránál megállapodva látom, hogy viszontagságos életemből tisztelt hallgatóim közt 25 évet már eltölték, jó lélekkel mondhatom, hogy az egynegyed évszázad se mult tőlem hijába, mert a mellett, hogy papi hivatalomnak eleget tenni sohasem mulasztám el, több másnemű hivatalt is vittem, hogy egyszer: voltam községi jegyző, több kárbiztosító társaság ügynöke, postamester és ki tudná kibeszélni, mennyi mindenekben minden? E pillanatban is méltán áldom az istent, ki az ő erejét az én erőtlenségemben meg-

¹⁾ Lásd „Vadrózsák” 545 lapján.

²⁾ Lásd K. Magvető XX. évf. 4-ik füz. 219—223 lapjain.

dicsőíté, midőn engemet a ti ősrégi ekkleziátiatokba vezérelvén, láthatólag megsegített, hogy mindenestre jó emléket hagyok magam után, s a mi több, itt irbatám azon egyházi műveimet, melyek holtom után is a halhatatlanságot az én számomra sok tekintetben biztosítják.“

A hévizi ekkleziia azon nemes tettéről, hogy helyette a papi nyugdíjalapba a kivánt összeget befizette és őtet ilyenformán a nyugdíjelvezetéséhez juttatta, szépen és hálával emlékezik meg e beszédeben. A hévizi ekkleziia tagjainak e tette megörökítésre méltó e helyen is.

A nyugalmat, melybe lépett, nem sokáig élvezte, mert a halál nemes szívének verését 1887, mártius 12-én végképpen megállította, s átszállott abba a világba, a melyet életében hitének szárnyain oly sokszor bejárt; a hol, hitte, hogy meglátja azokat, a kiket ismert és szeretett.

Sirját a halás utódok emlékkövel szándékoznak jelölni. Könynyüromlás ennek sorsa, öröktartóság az ő munkáié. De jól esik lelkünknek, ha porlandó emlékekkel is megtisztelhetjük azt, a ki magának állított maradandót az utódok emlékezetében. A könyvek, melyeket irt, az alkotások, melyeket ekkleziáiban tett, az ő állandó emlékei. Porai a hévizi temetőben nyugalosznak, de emléke széles körben él a hazában. Ő megszerezte életében az érdemet arra, hogy holtá után ne felejtsek el.

Egyesek adományából állittatik az emlékkő! A sokaknál élő hála s jó emlékezetnek egy összegben való kifejezése ez.

Megbocsáss dicsőült lélek, ha érdemeidet nem tudám kellőleg méltatni. Istennek s az embereknek hiven szolgáltál; hittel, buzgósággal léptél pályádra; köztudomásu jellemed, fáradozásod az én halvány soraim nélkül is. Nem szükséges azokat festenem. Fénylik a gyémánt magában is. Vajha sok oly lelkes pap lenne egyházunkban, mint a milyen te voltál! Legyen áldott emléked!

SÁNDOR JÁNOS.

UNITÁRIUSOK MAGYARORSZÁGON A XVI. ÉS XVII-ik SZÁZ ÉVBEN.

I.

AZ UNITÁRIUS VALLÁS ELTERJEDÉSE A TISZÁIG.

Második közlemény.

Ha a jelek nem csalnak, a lutheránus és református irók igen kevéssé ügyekeznek a békési disputatióra világot deríteni. Ugy tetszik nekünk, hogy túlságos nagy súlyt fektetnek arra, hogy még a látszatot is távol tartsák Békés városától, mintha lakói -- bár részben is -- valaha az unitárius vallást követték volna. Így a szomszéd Békés-Csaba nagytekintetű evangélikus lelkésze következőleg emlékezik meg 1870-ben e, nézetünk szerint, szorosán egyháztörténeti érdekű eseményről:

„Békés a XVI. században is a vármegye legtekintélyesebb helye volt Gyu'a után. — — Szegedi Kis István elűzetvén, utána Szegedi Lőrincz lett pap, ki reformátussá tette a népet. 1569-ben mint esperest volt a nagy-váradai zsinaton. Ekkor már Socinus tanai (azaz hogy Dávid Ferenczé) széltiben kezdtek terjedni, nemcsak Erdélyben, de a tiszántúli vármegyékben is. Egy ilyen Balás István nevű (azaz Basilius István) szentháromságtagadó (azaz unitárius vagy egység-hitű) 1570. esztendőben elvetődött (azaz hogy készakarva, tervszerűleg ment, mint a Körös-Marosköz székhelyére) Békésre is s ugyancsak hatalmasan kezdé a békési népet Socinius (helyesebben Socinus volna, azonban itt Socinus nevét csak a tájékozatlanság cserélheti föl a Dávid Ferenczével) tanaihoz csábítani. (Értsd: unitárius nézetre téríteni). A mint ennek bírét vették a szomszéd reformált papok, mind ide gyülekeztek (értsd: a békési esperes egymaga nem tudott annak a bizonyos Balás Istvánnak megfelelni) élükön Melius vagy Juhász Péter híres debreczeni pap s sikerült is ez utóbbinak a már már tévutra indult egyházat megtéríteni és Balás Istvánt Békésről „kipirongatni.“¹⁾

¹⁾ Haan Lajos. Békésvármegye hajdana. Pest, 1870. 127. l.